

Martin József Péter

Az euroszkepticizmus útjai Magyarországon

Gazdaságpolitika és európai uniós percepciók válságkörülmények között

A tanulmány a gazdaságpolitika, annak megítélése, valamint az Európai Unióval kapcsolatos megítélések (percepciók) viszonyrendszerét vizsgálja. Vizsgálódásának tárgya Magyarország elmúlt tíz esztendeje, különös tekintettel a válságban eltöltött évekre. Az elemzés – több tekintetben komparatív perspektívába helyezve Magyarországot – a hazai gazdasági tényeket és attitűdöket összeveti a déli és a keleti periféria más országaiéval. Fő kérdései: miért és hogyan vált Magyarország euroszkeptikus országgá? Mitől függ az EU-ról kialakított kép változása? Van-e összefüggés a gazdaságpolitika és az unióval kapcsolatos attitűdök között? A gazdaságpolitika megítélését mennyiben igazolják vissza a gazdaság kemény mutatói?

Journal of Economic Literature (JEL) kód: O520, Z130, P160

Kulcsszavak: Európai Unió, euroszklerózis, gazdaságszociológia, politikai gazdaságtan

Az ötödik éve zajló globális pénzügyi és gazdasági válság több szinten sújtja az Európai Uniót. A szuverén adósságválság és a bankkrízis mellett a folyóizetésimérleg-válságtól is szenved az EU (EEAG 2013). Az eddigi válságkezelés az első kettő orvoslására összpontosított, a harmadikra kisebb figyelem irányult. Pedig a krízis felfogható úgy is, mint annak a szimptomatikus megnyilvánulása, hogy az eurózóna perifériájának országai (átmenetileg) elvesztették versenyképességüket. A leszakadó Dél és a válságot ép bőrrel megúszó Észak közötti szakadék mélyülése azzal a veszéllyel jár, hogy a „centrum” és a „periféria”¹ közötti törésvonal mentén szétfeszülnek a közös valutaövezet keretei.

Az unió megosztottságát mi sem jelzi jobban, mint hogy a hitelfelvevő perifériaországok (Görögország, Írország, Olaszország, Portugália, Spanyolország) folyó fizetési mérlege az elmúlt évtizedben komoly hiányt mutatott – a válság mélypontján, 2009-ben a deficit ebben az országcsoportban valamivel több mint 2 százalékos volt –, miközben Németország folyómérleg-pozíciója ezzel ellentétesen mozgott, és 2009-ben a pozitív tartományban

A szerző a Transparency International Magyarország ügyvezető igazgatója, a Budapesti Corvinus Egyetem óradó oktatója, a Figyelő korábbi főszerkesztője, az Európai Bizottság által működtetett európai uniós szakértői blog (tagokvagyunk.postr.hu) szerkesztője. Köszönet illeti Göncz Borbálát a tanulmány alapjául szolgáló előadáshoz nyújtott javaslataiért. E-mail: martin.jozsef.peter@gmail.com

¹ A „centrum” és a „periféria” közötti különbségtételt az alábbiakban leíró értelemben, a gazdasági és a társadalmi mutatókban meglévő eltérések deskripciójaként használom, jóllehet e különbségtétel alapot adhat „kritikai-geopolitikai”, akár ideologikus megközelítéseknek is, például az EU birodalmi jellegéről (egyebek mellett lásd Böröcz 2010), amelyekkel e helyütt nem foglalkozom.

érte el a GDP 2 százalékát. A hitelezők és a hitelfelvevők közötti versenyképességbeli szakadék a nemzetközi beruházási pozíciókban is tükröződik. Németországban helyzete 1995 és 2011 között folyamatosan javult, és 2011-ben a befektetett eszközállomány elérte az euróövezeti GDP 10 százalékát. A déli periféria és Írország esetében viszont az ellenkező dinamikát figyelhetjük meg: 2009-re az euróövezet GDP-jének 20 százalékára rúgott ezen országok kötelezettségvállalása, és ugyan utána valamelyest javult a pozíció, ám az olló így is nagyra nyílt Németország (és a többi északi állam), valamint a déliek között (*EEAG 2013:Chapter 2.*). A versenyképességükben megrendült déli perifériaországokban felütötte a fejét a szociális válság is, a munkanélküliségi ráták megugrottak. A legkirívóbb értéket Spanyolország mutatja, ahol az állástalanok aránya 2013-ban meghaladja a 26 százalékot (az ifjúsági munkanélküliség pedig eléri az 50 százalékot)². Egyértelműen kirajzolódik tehát az Észak–Dél megosztottság.

A megosztottság azonban Kelet–Nyugat viszonylatban is tovább él. A rendelkezésre álló legfrissebb, 2011-es, egy főre jutó GDP-adatok alapján Szlovénia az egyetlen olyan „új” (vagyis az EU-hoz 2004-ben csatlakozott) tagállam, amelynek a GDP-je meghaladja a legszegényebb „rég” tagét, Görögországot³. Az egyenlőtlenségeket mérő Gini-mutató⁴ azt jelzi, hogy a Kelet–Nyugat megosztottságot átszeli az Észak–Dél szakadék, és többnyire azok az országok mutatnak nagyobb egyenlőtlenséget, ahol alacsony a GDP. Ez annak ellenére így van, hogy – miként később részletesebben kifejtem – néhány közép- és kelet-európai ország figyelemre méltó felzárkózást mutatott az elmúlt évtizedben, míg mások stagnáltak vagy leszakadtak. Az EU két leginkább egyenlőtlen társadalma a lett és a bolgár volt 2011-ben, vagyis azok, ahol az egy főre jutó GDP is igen alacsony volt, még az „új” tagokkal való összehasonlításban is.

Az EU-nak azonban nemcsak a gazdasági krízissel és az abból adódó regionális megosztottsággal, a belső kohézió mindenki számára evidensen megmutatkozó csökkenésével kell szembenéznie, hanem politikai és legitimációs válsággal is. Politikai válságról azért indokolt beszélni, mert politikai unió híján az EU szükségképpen többszámú politikát folytat. Az uniós intézmények, így az Európai Bizottság és az Európai Tanács vezetőinek jogosítványa korlátozott, és bár a Lisszaboni Szerződés a korábbiakhoz képest kiterjesztette az egyszerű és a minősített többségi szavazásba tartozó jogszabályok körét, a végső szót a legtöbb esetben még mindig a tagállamok mondják ki. A fragmentált Európa tehát nem képes egységesen fellépni egy olyan időszakban, amikor a stratégiai, adott esetben a diszkrecionális döntéseknek komoly szerepük lenne.

Sokan emlegetnek legitimációs válságot is. Néhány uniós intézmény demokratikus legitimációja gyakran megkérdőjeleződik, nemcsak a közbeszédben – jobbra, bár nem kizárólag az euroszeptikusok részéről –, hanem a tudományos irodalomban is. A vezetők és a vezetettek közötti szakadék az elmúlt évtizedekben nőtt, amire a válság még ráerősített. Neil Fligstein már fél évtizede „európai összeütközésről” (Euroclash) írt, mondván: a „globalizált” elitek és a „lokalizált” lakosság között az unió elfogadottságát, működését, illetve jövőbeli kifutásait illetően a motivációk erősen különböznek (*Fligstein 2008*).

A válság tehát többretű az EU-ban, és többretű nálunk is. Magyarországon a gazdaságpolitika bizalmi válsággal küzd. A bizalmatlanság áthatja a teljes gazdasági és társadalmi

² http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee1_en.pdf

³ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00114>

⁴ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tessi190&plugin=0>

működést, óriási tranzakciós költségeket produkálva (Muraközy 2012). A bizalmatlanság katalizálta azt az „ördögi kört”, amely a populizmus, a nagy állami szerepvállalás, a túlköltekezés és az alacsony növekedés közötti összefüggést a kétezres évek első évtizedében jellemezte. Az utóbbi években a bizalmatlanságnak új szintjei jelentkeztek: a fékek és ellensúlyok rendszerének felszámolása (Sólyom 2013) és a beruházások – mint a gazdaság iránti bizalom megnyilvánulásának indikátora – csökkenése és régiós összevetésben legalacsonyabb szintre süllyedése⁵. A magyar gazdaság öröklött szerkezeti problémákkal is küzd, ilyen például a rendkívül alacsony foglalkoztatottsági ráta. Hazánk, miként minden kis és nyitott gazdaság, nagymértékben kitett az unió, az eurózóna, illetve a világgazdaság folyamatainak, így válságának is.

Ha válság van, akkor válságtudat is van, mind az elitek, mind pedig a lakosság körében. Tanulmányomban a gazdaságpolitika, annak megítélése, valamint az Európai Unióval kapcsolatos megítélések (percepciók) viszonyrendszerét vizsgálom. Vizsgálódásom tárgya Magyarország elmúlt tíz esztendeje, különös tekintettel a válságban eltöltött évekre. Elemzésemet több tekintetben komparatív perspektívába helyezem, és Magyarországot – a hazai gazdasági tényeket és attitűdöket – összevetem a déli és a keleti periféria más országaival. Fő kérdéseim: miért és hogyan vált Magyarország euroszkeptikus országgá? Mitől függ az EU-ról kialakított kép változása? Van-e összefüggés a gazdaságpolitika és az Európai Unióval kapcsolatos attitűdök között? A gazdaságpolitika megítélését mennyiben igazolják vissza a gazdaság kemény mutatói?

A percepció a társadalomtudományokban

A percepció eredetileg pszichológiai kifejezés, az öt alapvető érzékszervünk általi észlelést, a „sensory stimulus”-t jelenti. A gazdaságpszichológiában a döntéshozatal szempontjából elemzett gyors és a lassú gondolkodásról szóló legújabb vizsgálatok alapja is a percepció pszichológiája (Kahneman 2011:6). A továbbiakban azonban a percepció kifejezést nem az eredeti, pszichológiai értelemben használom, hanem a társadalomtudományok más ágaihoz, elsősorban az intézményi közgazdaságtan percepció-definíciójához nyúlok.

Douglass North, az intézményi közgazdaságtan klasszikusa szerint az emberi fejlődést a szereplők percepciója irányítja; a döntések ezek alapján születnek (North 1990:1). A percepció ebben a megközelítésben a szereplők mentális konstrukcióival, hiedelmeivel egyenlő. North szerint az emberiség azért hoz létre intézményeket, hogy rendet tegyen maga körül, és csökkentse a bizonytalanságot (North 1991:97). Az intézményi változás olyan folyamat, amelynek során a szereplők döntésük következményeire vonatkozó percepcióik alapján cselekszenek. Az intézmények pedig akkor változnak, ha a szereplők új lehetőséget vagy új veszélyt érzékelnek (North 2005:5).

Intézmények alatt a szabályokat és a szabályokhoz elvezető mechanizmusokat értjük (Elster 1995). Ide tartoznak a formális szabályok (például a törvények), valamint az informális elkötelezettségek, mint például a normák, a hagyományok, a szokások is (North 1990:5–6; Rosta 2012). North megkülönbözteti a játék szabályait (intézmények), és a játék szereplőit (szervezetek). Az intézmények és a percepciók között állandó interakció áll fenn.

⁵ Lásd például Kovács Árpád előadását (Kovács 2013).

Egy másik megközelítés szerint az intézmények a kiépült társadalmi szabályok rendszerét jelentik, amelyek a társadalmi interakciókat strukturálják (Hodgon 2006).

A politikatudomány a percepciót más összefüggésben tárgyalja: azt vizsgálja, hogy a lakosság milyen mértékben támogatja a politikai rendszert. A politikai rendszer támogatásába minden olyan magatartásforma, cselekvés, attitűd beletartozik, amely a politikai rendszer inputját adja (a kereslet mellett), és annak stabilitását szolgálja (Easton 1967). Így a kormányzásról, a politikáról, a gazdaságról, vagy éppen az Európai Unióról alkotott percepció alaposan befolyásolja a politikai rendszer támogatásának mértékét.

A szociológiai megközelítésből – Asia Friedman nyomán – azt emeljük ki, hogy a percepció kulturálisan konstruált folyamat (Friedman 2007). A jelentés tehát nem objektív, hanem társadalmilag megkonstruált és ezáltal különféleképpen percipiált.

Az integrációs elméletek és a közvélemény percepciója

Az uniós integrációs elméletek az intézményépítés egyik ágába tartoznak. Az EU intézményépítési elméletei az integráció közös szabályozási terének, vagyis a játékszabályoknak a változását és kiterjesztését írják le (McGovern – Wallace 1996). Arra a kérdésre keresik a választ, hogy az európai integrációnak melyek a főbb szereplői, és az elmúlt évtized során milyen mozgatórugók és motivációk mentén fejlődött és fejlődik. Az integrációs elméletek egyik legfontosabb ágát mindmáig a racionális választáson (rational choice) alapuló teóriák képezik (Fligstein–Mara-Drita 1996), amelyek a szereplők döntéseit elemzik, elsődlegesen a nemzeti versus szupranacionális intézmények közötti felosztás – kompetencia- és hatáskörelosztás, hatáskörtranszfer – szempontjából⁶.

Hooghe és Marks (2001) alapján megkülönböztetjük a kormányközi, államközpontú vagy „neorealista” (Scharpf 1988) megközelítést, illetve modellt, amelynek lényege, hogy a tagállami politikák, illetve azok „közös nevezője” határozza meg az európai uniós politikaformálást. Ebben a megközelítésben a tagállamok nem az egész integrációra optimalizált megoldásokat keresnek, hanem saját érdeküket képviselik, és csak azokat a döntéseket fogadják el, amelyek – mint közös nevezők – nem csorbítják a szuverenitásukat (Moravcsik 1991). Ezzel szemben a többszintű kormányzás vagy a „neofunkcionalista” (Haas 1958) megközelítés és modell mellett érvel, hogy az európai uniós politikacsinálás során a nemzetállami szuverenitás szükségképpen sérül, mivel új, autonóm nemzetek feletti szereplők (intézmények) jelennek meg, amelyek a nemzetállami szintről átvesznek kompetenciákat (Hooghe–Marks 2001). A tagállami jogosítványokat részben átvevő, részben kontrolláló szervezetek sorában találjuk az Európai Bizottságot, az Európai Parlamentet, az Európai Bíróságot és az Európai Központi Bankot, hogy csak a legfontosabb uniós intézményeket említsük.

Egy másik keresztmetszetben vizsgálva az integrációs elméleteket, az látszik, hogy az elitek mindegyikben kiemelt, sokszor kizárólagos szerephez jutnak. Az uniós integráció az elitek által vezérelt folyamat (Fligstein 2008:137). Empirikus tanulmányok is megerősítik, hogy az EU jövője nagy részben a tagállami elitek percepciójától függ (Lengyel–Ilonszki

⁶ Az integrációs elméletek közé sorolhatók még az útfüggő „kulturális keretről” (Fligstein–Mara-Drita 1996), továbbá, más közelítéssel, az EU-ról mint normatív hatalomról (Manners 2002; Laidi 2005) szóló teóriák és modellek is, továbbá könyvtárnyi olyan munka, amely a „mi az EU?” kérdésre keresi a választ – ezekre azonban most részletesen nem térek ki.

2010). A közvéleménynek sokáig csupán támogató funkció jutott. A Maastrichti Szerződés 1993-as hatálybalépését követően azonban a „poszfunkcionalizmus”, és ezzel a közvélemény meghatározó szerepe mértékadó megközelítéssé vált (Hooghe–Marks 2008; Göncz 2010). A közvélemény „megengedő konszenzusa” „korlátozó disszenzussá” változott (Hooghe–Marks 2008; Carrubba 2001), vagyis a közvélemény az integrációs folyamat önálló szereplőjévé vált, amely kész azt akár blokkolni is. Az integrációs folyamat kapcsán számos tanulmány és könyv tárgyalja a közvélemény elégedetlenségét, a „demokratikus deficitet” (Follesdal–Hix 2006), az elit és a lakosság közötti szakadékot (Fligstein 2008).

Mitől függ, hogy a közvélemény támogatja-e az európai egységesülés folyamatát? Egyéni szinten a választ empirikus tanulmányok adják meg: az iskolázottság, a jövedelmi helyzet, az életkor, a foglalkozás és az identitás mind összefüggésben állnak az EU-val kapcsolatos attitűdök alakulásával (Fligstein 2008:146; Inglehart 1970). A magasabb státusúak, a jobb helyzetben lévők, a fiatalok és az európai identitással inkább rendelkezők nagyobb eséllyel válnak az EU támogatóivá (Fligstein 2008:155). Ezt erősíti meg egy régebbi hazai empirikus vizsgálat (Lengyel–Blaskó 2002) is, amely az EU-tagság támogatói közül azokat emeli ki, akik „informáltak és involváltak” az uniós ügyeket illetően.

Makroszinten vizsgálva ugyanezt, ennél összetettebb a helyzet. Empirikus elemzések alapján három séma rajzolható meg: az instrumentalista, az identitás-alapú és a proxik által közelített „political cueing” (Göncz 2010:3). Az utilitarista-instrumentalista következtetés azt mondja, hogy a lakosság a költségek és a hasznok mérlegelése után támogatja (vagy nem) az európai integrációt (Anderson 1998; Gabel 1998). A másik következtetés az lehet, hogy az identitás határozza meg az integráció megítélését (Hooghe–Marks 2001, 2005). Fligstein (2008) szerint az európai identitás terjedése az uniós politikák további koordinációjának előfeltétele. Egyelőre azonban nincs európai démosz, és az integráció mélyülése sem feltétlenül erősíti az európai identitást (Political Capital 2013). A harmadik következtetés azt emeli ki, hogy mivel egy komplex, nehezen érthető folyamatról van szó, a kognitív kapacitások mobilizálása (Inglehart 1990) szükséges a véleményalkotáshoz. Fogódzókra, proxikra van szüksége a lakoságnak ahhoz, hogy véleményt alkosson az EU-ról. Ilyen proxi lehet az elitek véleménye és a médiából szerzett információk, de – mint a későbbiekben látni fogjuk – a hazai gazdasági helyzet megítélése is felfogható annak.

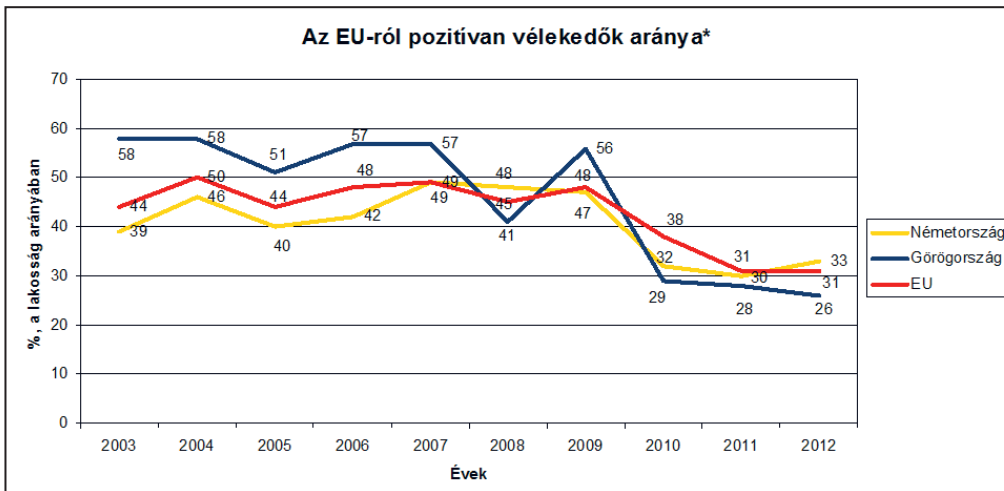
Növekvő euroszkepticizmus

A továbbiakban az Eurobarometer adatainak tükrében azt vizsgáljuk, hogy az elmúlt években, a válság alatt hogyan alakult az Európai Unióról alkotott vélemény – az EU egészében. Ennek tesztelésére az „Önben milyen kép alakult ki az Európai Unióról?” kérdést használjuk (Eurobarometer 2013). Jó fél évtizede, 2007-ben még 49 százalék volt azok aránya, akik „nagyon pozitív” vagy „pozitív” képet alkottak az Európai Unióról. Ez a mutató 2012 végére 30 százalékra esett vissza, ami történelmi mélypontot jelent az integráció történetében⁷. Az, hogy a válság nyomán csökken az unió támogatottsága, még nem annyira

⁷ A 30 százalék tehát azok súlyát mutatja, akik az EU-ról „nagyon pozitív” vagy „eléggé pozitív” képet alkotnak. Az Eurobarometer erre csak 2003-tól kérdez rá. Ez előtt, 1973-tól kezdve az Eurobarometer azt kérdezte a lakoságtól, hogy „jó dolog-e” a tagság. Ésszerű lenne tehát hosszabb időszonon nézni az eredményeket, de ez a kérdés utoljára 2011 májusában került be a kérdőívbe. Akkor egyébként a tagállamok közvéleményének 47 százaléka vélekedett úgy, hogy a tagság „jó dolog”. Ennél alacsonyabb értéket a megelőző 38 évben csak egyszer mértek, 1996-ban.

meglepő. Az viszont már inkább figyelemre méltó, hogy ez a tendencia nemcsak a válság által sújtott déli periférián jellemző, hanem olyan, a válság dacára sikert sikerre halmozó országokban is, mint Németország, Ausztria, Svédország vagy Hollandia. Európa-szerte növekszik az euroszkepticizmus. Az 1. ábra az uniós válságban a legnagyobb hitelező, vagyis Németország, valamint – egy főre jutóan – a legnagyobb hitelfelvevő, Görögország, továbbá a teljes uniós közvélemény EU-val kapcsolatos attitűdjét mutatja. Az, hogy a centrum és a periféria adatai egyaránt negatív rekordot döntöttek 2012 végén, értelmezhető úgy, hogy a hitelező északiak azt gondolják, „túl sokat adnak”, míg a hitelfelvevő déliek úgy érzik, „túl keveset kapnak”.

1. ábra

*Aki számára az EU megítélése pozitív.

Megjegyzés: A pontos kérdés így hangzott: „Milyen képe van Önnek az Európai Unióról? Válaszok: nagyon pozitív, inkább pozitív, inkább negatív, nagyon negatív. A két (tavaszi és őszi) adatfelvétel közül minden évben az őszi választottuk.

Forrás: Eurobarometer

Az euroszkepticizmus a politika főáramában is felütötte a fejét. Görögországban a 2012-es választásokon az uniós mentőcsomag ellen kampányoló radikális baloldali Sziriza párt majdnem megszerezte a szavazatok többségét. Görögország eddig háromszor kapott hitelt a nemzetközi trojkától (Európai Bizottság, Európai Központi Bank, Nemzetközi Valutaalap), és az államadósság 54 százalékát is le kellett írni a fizetőképesség megőrzése érdekében. A görög helyzet paradoxonja, hogy miközben a lakosság széles rétegei utasították el a mentőcsomaggal együtt járó megszorításokat, a túlnyomó többség, mintegy 80 százalék nemcsak hogy az Európai Unióban, de az eurózónában képzelel el országa jövőjét. A választási kampányban a Sziriza vezetője sem kampányolt az euróövezeti kilépéssel, jóllehet a mentőcsomag elleni erőteljes fellépését és EU-ellenes retorikáját sokan bizonyára így értelmezték. A görög gazdaságban a megszorítások ellenére sem – sokak szerint éppen emiatt nem – tudott beindulni a növekedés. A görög GDP régóta zuhanórepülésben van, és egyelőre nem világos, mi tudja majd megállítani. De nemcsak a válság által leginkább sújtott periférián, de a „centrumban” is hódít az euroszkepticizmus. Április 14-én

gazdasági szakértőket és professzorokat felvonultató középjobb EU-ellenes párt alakult Németországban⁸.

Az irodalom megkülönbözteti a kemény és a puha euroszkepticizmust (*Szczerbiak-Taggart 2008*). A kemény euroszkepszis ideologikus, érzelmi és értékalapú, s a (mélyülő) integrációt elvileg ellenzi. Ennek legfőbb példaként Nagy-Britanniát lehet felhozni. A britek mindig is vonakodó tagjai voltak az EU-nak. A közvélemény és a politikai elit számára az egységes piacon kívül más pozitívum nincs az EU-ban. Ezért maradt ki Nagy-Britannia az euróövezetből, a schengeni megállapodásból, és eddig – a minden EU-tagállam számára kötelező „hatos csomag” és az Európai Szemeszteren kívül – nem csatlakozott a gazdasági kormányzást új alapokra helyező, a költségvetési és gazdaságpolitikákat harmonizálni hivatott egyetlen paktumhoz sem (*Németh-Tóth 2012*), továbbá távol maradt a bankuniótól is. Egy 2012. novemberi közvélemény-kutatás szerint a britek 56 százaléka lépne ki az Európai Unióból⁹.

A puha euroszkepticizmus azonban haszonelvű és pragmatikus szempontból bírálja az integrációt – nem lát benne elegendő hasznot –, miközben annak intézményi kereteit nem kívánja felrúgni, de még szűkíteni sem. A válság nyomán inkább a puha euroszkepticizmus hódít az EU-ban, a már említett Nagy-Britanniát és részben Svédországot és Csehországot kivéve. Mindhárom ország jelezte, hogy kimarad a bankunióból (egyelőre annak csak egyik pilléréről, az egységes bankfelügyeletről született döntés), és korábban a gazdasági kormányzás reformja érdekében létrejött Euró Plusz Paktumhoz sem csatlakozott egyikük sem (egyébként ehhez, negyedikként, Magyarország sem csatlakozott). Emellett Nagy-Britannia és Csehország a gazdasági kormányzás egyik pillérének számító fiskális paktumtól is távol tartja magát.

Az euroszkepticizmus terjedése a válság és az azzal kapcsolatos elégedetlenség mellett összefügg azzal is, hogy továbbra sincs európai démosz, az európai identitástudat csak kismértékben él a tagállamok lakosságának körében. A magukat csak európainak vallók aránya 3 százalék, míg az elsősorban európai, másodsorban nemzeti identitást magukénak tudók súlya 6 százalék volt a 2012-es Eurobarometer-felmérés szerint. Az is igaz ugyanakkor, hogy a magát elsősorban nemzetinek, másodsorban európainak vallók köre viszont az utóbbi időben a válság dacára nőtt: a 2010-es 40 százalékról 2012-ben 50 százalékra. A gyenge európai identitás okai közül hármat emelünk ki: a kulturális fragmentáltságot, az ellenségkép hiányát és az integráció elitprojekt jellegét (*Political Capital 2013:16*). A nyelvi és kulturális fragmentáltságból következik, hogy nincs, vagy alig van páneurópai nyilvánosság, ami megnehezíti a közös európai identitás létrejöttét. A nemzetek kialakulása általában akkor következik be, ha közös ellenségkép forrasztja össze az egy területen élőket (*Münch 2000*).

Az Európai Unióban az „ők” legfeljebb a bevándorlók lehetnek, de a bevándorlásért az európai polgárok közül sokan éppen az EU-t okolják. Ugyanezt megfogalmazhatjuk azonban másképpen is: a mai Európai Unióban hiányzik az a projekt, amely tömegeket lenne képes mobilizálni. Az euró megmentése inkább a „túléléssel” egyenértékű, aligha alkalmas arra, hogy egy vízió mentén a lakosság számottevő része felsorakozzon. Végül, de nem utolsósorban az uniós integráció elitprojekt jellege, a vezetők és a vezetettek közötti szakadék is gátat szab az európai identitás kialakulásának.

⁸ Bővebben lásd: <http://tagokvagyunk.postr.hu/izmosodik-a-nemet-euroellenesseg>

⁹ <http://www.guardian.co.uk/politics/2012/nov/17/eu-referendum-poll>

Az Európai Unió napjainkban legitimációs válságot él át. Az EU-t egyre kevesebben ítélik meg pozitívan, és egyre többen vannak azok, akik nem bíznak az uniós intézményekben. Ez egyfelől megnehezítheti a válságkezelést, másfelől ellehetetleníti az integráció mélyülését célzó törekvéseket. A két folyamatot az uniós döntéshozók egymással összefüggésben kezelik. A válságkezelés során szinte közhellyé vált, hogy vagy sikerül szorosabbra fogni a koordinációt az uniós tagállamok között és elmozdulni a föderatív irányba, vagy a növekvő fragmentáltság, szélsőséges esetben az uniós széthullása magát a válságkezelést is alááshatja.

Az EU általános népszerűségvesztése ellenére az euróövezeti államokban a lakosság nagyobb része továbbra is támogatja a közös valutát. Az uniós egészében pedig túlnyomó többségben vannak azok, akik nem szeretnék, ha országuk kilépne az integrációból. A jelenlegi intézményi kereteket tehát nem szűkítené a többség, de ettől még elégedetlen. Egyes vélemények szerint azért, mert az uniós intézmények feletti demokratikus kontrollt szeretné növelni (*Lannoo 2013*). Ha az uniós sokat kritizált demokratikus deficitje a gond, akkor arra gyógyírt jelentenének azok az ötletek, amelyek a demokratikus elszámoltathatóságot erősítenék. Több ilyen elképzelés van forgalomban, például az Angela Merkel német kancellár által bedobott és José Manuel Barroso bizottsági elnök által is támogatott javaslat, amely szerint az Európai Bizottság elnökére az egyes pártcsaládok tegyenek javaslatot, és ezek a politikusok vezessék a pártlistákat mind a 27 országban, akár már a 2014-es európai parlamenti választásokon. Régi lemez emellett, hogy a parlamenteknek nagyobb beleszólásuk legyen a döntéshozatalba; most éppen az az ötlet is forog, miszerint az Európai Parlament tagjai közül válasszák az uniós biztosokat.

A közvéleményt azonban nem csak az intézmények „demokratikus elszámoltathatósága” izgatja. Az uniós népszerűségét mérő index drámai esésének legalább ennyire a válság és az életszínvonal-csökkenés lehet az oka. Itt pedig gyors eredményre nem számíthatunk. A Bizottság előrejelzése 2013-ra is recessziót jósol az eurózónában, és csak minimális növekedést az EU-ban¹⁰. Annak a valószínűsége csökkent, hogy a korábban népszerű katasztrófa-forgatókönyvek (államcsőd, eurózóna felbomlása) megvalósulnak, de a reál gazdasági kilábalás így is minden mértékadó prognózis szerint lassú lesz. Különösen nagy bajban van a nyakig eladósodott Dél-Európa, amelyre az elkövetkező öt évben további lejtmenet vár (*Darvas 2012*).

A mélyebb integráció mellett elkötelezettek azt remélik és hiszik, hogy az intézményi változások, például a Brüsszelnek egyre nagyobb szerepet adó gazdasági kormányzás révén az európai démosz is kialakul. Ha a két folyamat nem erősíti egymást, az megakaszthatja a reformlendületet. Az adatok egyelőre az EU-val szembeni kirívó pesszimizmusról tanúskodnak. Az európaiak elégedetlenek az Európai Unióval, és csak sovány vigasz, hogy nincs nagy véleményük arról sem, ami a saját országukban zajlik.

A magyar euroszeptizmus

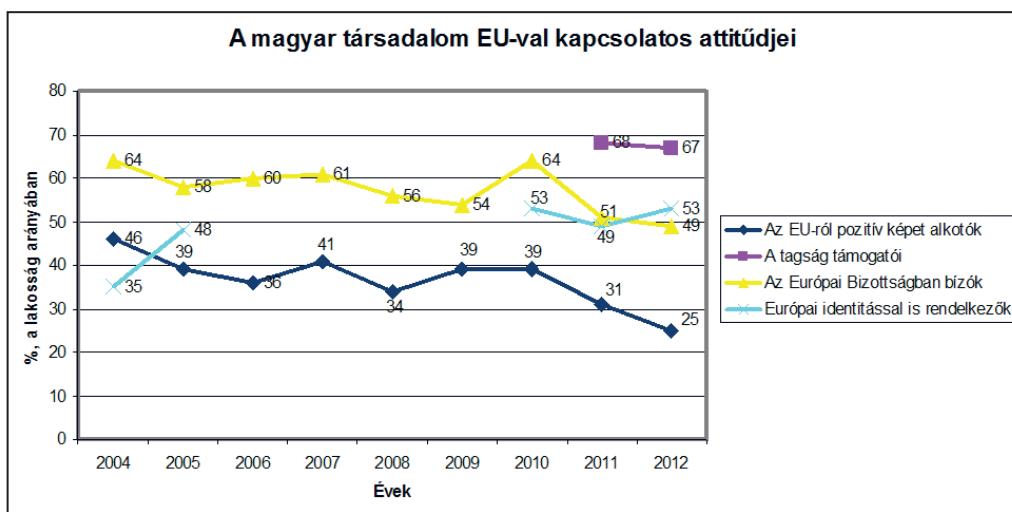
A magyar euroszeptizmus komplex jelenség, a korábbi vizsgálatok alapján egyértelműen a „puha” jelzővel írható le (*Lengyel-Göncz 2010*). Miközben az EU megítélése Magyarországon is a mélyponton van – az unióról pozitív képet alkotók aránya tavaly már csak 25 százalék volt, soha korábban nem állt ilyen alacsony szinten –, magát a tagságot a

¹⁰ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/ee1_en.htm

lakosság kétharmada nem kérdőjelezi meg. A helyzetet tovább árnyalja, hogy az Európai Bizottságban bízók hányada ugyan csökken, de 50 százalékos körüli mértékével még mindig jóval az uniós átlag (36 százalékos) felett van, és magasabb a magyar kormányban bízók arányánál is. Meglepő ugyanakkor az a tény, hogy az európai identitással is rendelkezők köre – vagyis azoké, akik identitásuk meghatározása során az európaiakat is említették – a csatlakozás idején, 2004-ben regisztrált 35 százalékról 2012-ben 53 százalékra szélesedett. A 2. ábra a magyaroknak az Európai Unióval kapcsolatos néhány attitűdjét tartalmazza.

2. ábra

Megjegyzések:

A pontos kérdések így hangoztak: 1. „Milyen képe van Önnek az Európai Unióról?” Válaszok: nagyon pozitív, inkább pozitív, inkább negatív, nagyon negatív. Az ábrán azok aránya látszik, akik számára az EU megítélése nagyon pozitív vagy pozitív. (Az Eurobarometer kérdése.) 2. „Támogatja-e Ön Magyarországot uniós tagságát?” Válaszok: igen, nem. (A Medián kutatása, 2012. február.) 3. „Inkább bízok, vagy inkább nem az Európai Bizottságban?” Válaszok: inkább igen, inkább nem. (Az Eurobarometer kérdése.) 4. „A közeli jövőbe tekintve Ön saját magát milyen identitásúnak tartja?” Válaszok: csakis nemzetinek, nemzetinek és európainak, európainak és nemzetinek, csakis európainak. (Az Eurobarometer kérdése.) Ha egy évben két adatfelvétel volt az adott témában, akkor mindig a későbbit (az Eurobarometer esetében az öszit) vettük figyelembe. Az identitással kapcsolatos kérdés hiányzik a 2006 és 2009 közötti Eurobarometer-vizsgálatokból.

Forrás: Eurobarometer, Medián

Mitől függ Magyarországon az EU-ról formált vélemény? Önmagában a válság hatása aligha ad kielégítő magyarázatot a hazai euroszkepticizmus növekedésére, hiszen azok aránya, akik szerint az EU „jó dolog”, már a válság előtt is meredek esést mutatott: a 2004-es 49 százalékról 2008-ban 31 százalékra csökkent (miközben az EU átlagos mutatója ugyanezen idő alatt 56-ról 53 százalékra mérséklődött)¹¹. Az identitást mint magyarázó tényezőt is elvethetjük, hiszen az uniós megítélése, meglepő módon, éppen ellenkező mozgást mutat az identitás módosulásával: miközben az EU egyre népszerűtlenebb, az európai identitással is rendelkezők aránya lényegesen nőtt a csatlakozás óta eltelt időszakban.

¹¹ Azt, hogy az EU-tagú „jó dolog-e”, csak 2011-ig kérdezte az Eurobarometer.

Önmagában az utilitarista megfontolásokkal is nehezen indokolható az EU-val kapcsolatos szkepszis trendszerű növekedése. Magyarország az európai integráció egyik legnagyobb haszonélvezője, ami a pénzáramlást jelenti. Az egy főre jutó támogatások tekintetében hazánk mind a 2007 és 2013, mind pedig a 2014 és 2020 közötti időszakban a második helyen áll majd a hatályos és a már elfogadott hétéves keret költségvetés alapján. A magyarországi állami beruházások 97 százaléka uniós pénzből valósul meg. Az egységes piac a hazai GDP mintegy 80 százalékát kitevő export számára is hatalmas lehetőségeket hordoz. És nem árt megemlíteni azt sem, hogy uniós tagság nélkül az ország az elmúlt évtizedben egyszer – 2008 októberében – bizonyosan csődbe ment volna. Ekkor néhány napig az itthoni államkötvénypiac befagyott, a magyar államadósságot senki nem vásárolta. Ebből a mély válságból az Európai Unióval és a Nemzetközi Valutaalappal kötött megállapodás révén tudott kilábalni az ország.

Az utilitarista, pragmatikus megfontolások mégsem hagyhatók teljesen figyelmen kívül a magyarországi euroszkepticizmus vizsgálatakor. A lakossági elégedetlenség azonban hipotézisünk szerint proxikon keresztül ragadható meg. Ilyen proximi lehet a közbeszéd eltolódása az euroszeptikus irányba, vagyis a politikai elit európai elkötelezettségének csökkenése, továbbá a magyar gazdasági helyzet megítélésének összefüggése az EU-val kapcsolatos attitűdökkel.

A 2010-es kormányváltásig tartó időszakban a politikai elit EU-hoz való pozitív viszonyulása volt túlsúlyban. A 2002 és 2010 között regnált balközép kormányok EU-barátságához nem férhetett kétség, még akkor sem, ha az uniópárti viszonyulás dacára egy-egy kikacsintás azért megfigyelhető volt. Ilyennek látszott a gázvezeték-vita (Nabucco versus Kék Áramlat), amelyben a magyar kormány nem osztotta a közös európai álláspontot. A jobbközép ellenzék sem táplálta az EU-ellenességet, sőt, az államháztartási hiány kérdésében – amely a nyolc év alatt egyetlenegyszer sem volt a Maastrichtban előírt 3 százalékos küszöbszint alatt – többször hivatkozott az uniós követelmények betartására.

A közbeszédet már a 2010 előtti időszakban is az jellemezte, hogy az EU önálló témaként nem tudott helyet kapni, hanem főleg a belpolitikán keresztül jelent meg. Már ekkor megfigyelhető volt tehát, hogy az unió civilizátorként-jótevőként, vagy éppen (elsősorban a szélsőjobb retorikájában) bűnbakként, de mindenképpen külső entitásként van jelen a közbeszédben. Hiányzott tehát a „mi is az EU részei vagyunk” viszonyulás. Ezzel összefüggésben empirikus vizsgálatok kimutatták: a magyarországi elit (politikai, gazdasági, kulturális) inkább az unió gazdasági dimenziójára fogékony, mint a politikaira, „pénzadó automatának” és a versenyképesség eszközének (Lengyel 2008) tekinti az EU-t. A közösség jövőjével kapcsolatos viták a magyar nyilvánosságban nem, vagy alig jelentek meg.

A 2010-es kormányváltás után, amely a jobbközép Fidesznek a parlamenti helyek arányában regisztrált kétharmados többségét hozta, a magyar közbeszédnek ez a részben ignoráns, részben haszonelvű megközelítése szimbolikus EU-ellenességbe csapott át. Ezt mutatja, hogy az uniós zászlók eltűntek a közintézmények többségéről, így például a Parlament épületéről. Kifejezések sora jelzi, hogy a 2010 óta kormányzó Fidesz az EU-val szemben, és nem annak konstruktív tagállamaként pozícionálja Magyarországot. A „szabadságharc”, a „nem leszünk gyarmat”, a „keleti szél” metaforák mutatják a kormány EU-val kapcsolatos szkepticizmusát, ami persze összefügg a változó mértékű Nyugat-, kapitalizmus- és globalizációellenességgel. Mindezzel együtt a Fidesz nem akarja, hogy Magyarország elhagyja az uniót, az adott intézményi kereteken belül lovagolja meg a lakosság EU-ellenességét, és ad új impulzusokat annak terjedéséhez. A már 2010-ben

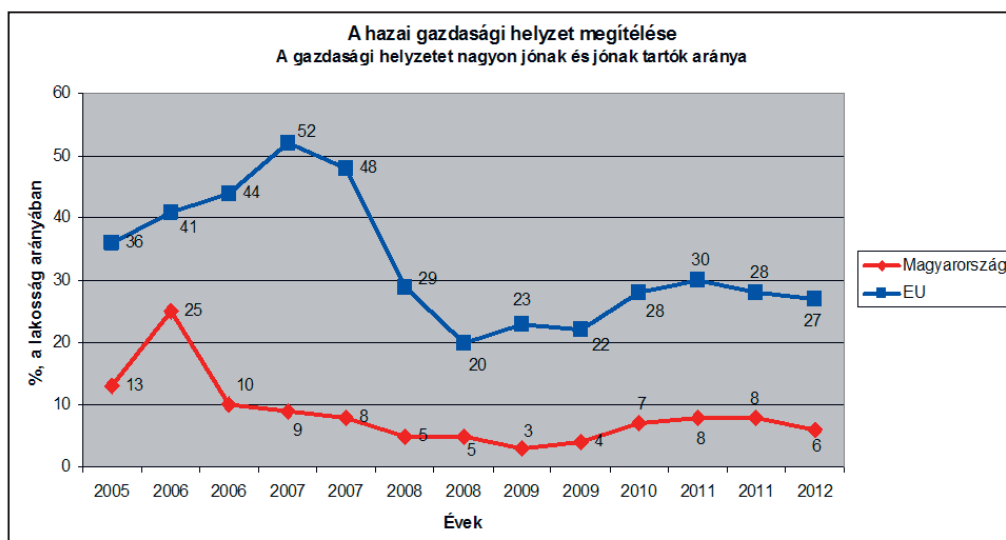
elkezdődött folyamat az unió belpolitikai „hasznosításáról” tehát a választások után is folytatódott, azzal a módosulással, hogy a kormánypárt a konfrontatív, feszült viszonyból, az ellenzék pedig az uniós normákra való hivatkozásból kíván hasznot húzni.

Politikai és társadalmi okai tehát egyaránt vannak az euroszkepticizmusnak, ám ez még nem magyarázza meg, hogy – egy alapvetően EU-barát, illetve egy, az unióval kapcsolatban legalábbis ambivalens, de több ponton ellenséges kormány regnálása alatt – miért nő trendszerűen a kiábrándultság a csatlakozás óta.

Kézenfekvő lenne ezt a belépés utáni kiábrándultsággal, az illúziók okozta csalódással magyarázni. Ez a jelenség bizonyára létezik, de teljes mértékben biztosan nem magyarázza az unióval kapcsolatos bizalmatlanságot, hiszen más, velünk együtt belépett közép- és kelet-európai országokban a csatlakozás támogatottsága messze nem csökkent ilyen mértékben. Még a válság előtt, 2008-ban, az unió 27 tagállama közül csak Lettországból volt rosszabb az unió megítélése a magyarországinál. Más államokban, így Lengyelországban, Szlovákiában vagy Csehországban arra a kérdésre, hogy „jó dolog-e a tagság”, jóval többen válaszoltak igennel, mint nálunk.

Az alábbiakban azt vizsgálom, van-e együttjárás a gazdasági helyzet megítélése és az EU-val kapcsolatos attitűdök között. Azok aránya, akik Magyarország gazdasági helyzetét nagyon jónak vagy jónak ítélték meg a teljes vizsgált időhorizonton, tehát 2005 és 2012 között, nagyságrendileg elmarad az uniós átlagtól (3. ábra). Míg az Európai Unióval kapcsolatos vélekedést (1. ábra) illetően nem volt nagy különbség az unió átlagos mutatója és a magyar érték között, addig a gazdasági helyzetet illetően rendkívül nagy az eltérés. Magyarországon a gazdasági helyzet megítélése 2008-ban, tehát a válság kirobbanása előtt a legalacsonyabb értéket mutatta az EU-ban, mindössze 5 százalékot tett ki a helyzeten nagyon jónak vagy jónak tartók aránya.

3. ábra

Megjegyzés: A pontos kérdés így hangzott: „Milyennek látja az országa gazdasági helyzetét?” Válaszok: nagyon jó, inkább jó, inkább nem jó, nagyon rossz.

Forrás: Eurobarometer

Három időpontban, a 2004-es bővítés után egy évvel, a válság előtt (2008-ban) és a válság közepette, 2011-ben vizsgáltuk az EU-val és az ország gazdasági helyzetével kapcsolatos attitűdök közötti összefüggést. A korrelációs együtthatókból az látszik, hogy a vizsgált öt ország (Magyarország, Lengyelország, Görögország, Bulgária, Ausztria)¹² közül a két attitűd között hazánkban a legerősebb a korreláció (0,90), a 2011-es értékekkel (4. ábra) számolva. A régió egy másik államában, Lengyelországban is igen magas az együttjárás a két mutató között (0,82), a válság által leginkább sújtott Görögországban 0,62, a közép-európai országokhoz képest nemzeti jövedelemben elmaradó Bulgáriában pedig 0,36, tehát a közepésnél is kisebb volt a korrelációs együttható (1. táblázat). Ausztriában, mint az új közép- és kelet-európai tagországoknál nagyságrendileg fejlettebb, „régii” tagállamban a korreláció szintén nem éri el a közepes szintet, de fordított: minél jobbat gondolnak a saját gazdaságukról az osztrákok, annál rosszabbul vélekednek az EU-ról. A nyugat-európai országokat vizsgálva más empirikus tanulmány (Serricchio et al 2013) is arra a következtetésre jut, hogy az uniós átlagnál lényegesen magasabb egy főre jutó GDP-jű tagországokban a gazdasági helyzet megítélése fordított arányban áll az uniós megítéléssel.

4. ábra

Forrás: Eurobarometer; saját számítások

1. táblázat

A nemzetgazdaság és az EU-val kapcsolatos percepció közötti korrelációs együttható néhány uniós országban, 2011.

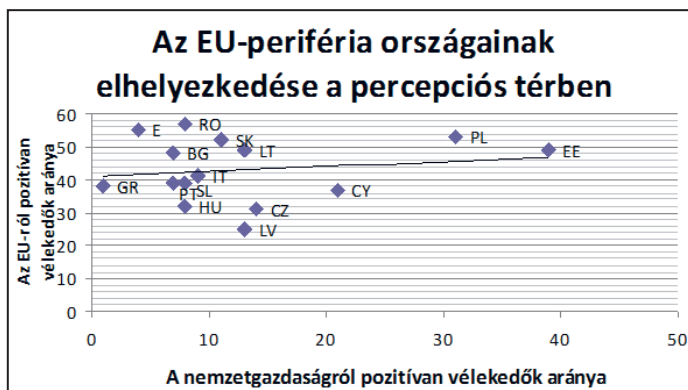
Országok	Korrelációs együttható
Magyarország	0,90
Lengyelország	0,82
Görögország	0,62
Bulgária	0,36
Ausztria	-0,42

Forrás: Eurobarometer; saját számítások

¹² A 4. ábra a szóban forgó öt tagállam elhelyezkedését mutatja a két vizsgált percepció által meghatározott koordináta-rendszerben.

Ha a teljes uniós periféria 15 országában vizsgáljuk a két attitűd közötti összefüggést, akkor enyhén pozitív kapcsolatot látunk a két változó között (5. ábra). Szembetűnő, hogy vannak olyan országok (Észtország, Lengyelország), ahol mindkét attitűd (a gazdasági helyzet megítélése és az unióról alkotott kép) egyaránt igen pozitív, de Romániában és Bulgáriában a belföldi gazdaságról való rossz vélekedés pozitív uniós képpel társul, míg Magyarországon a gazdaság rossz megítélése jár együtt a negatív uniós percepcióval.

5. ábra

R -négyzet=0,0248

Forrás: Eurobarometer; saját számítások

Ha pedig az öt közép-európai államot kivesszük a 15-ös halmazból, akkor a regressziós egyenes jóval nagyobb meredekséget mutat, vagyis az összefüggés a két attitűd között erőssé válik¹³. E vizsgálatokból egyértelmű, hogy a gazdasági helyzet megítélése és az uniós attitűdök közötti összefüggés szempontjából Lengyelországban és Magyarországon ellentétes tendenciák mutatkoznak: míg előbbinél mindkét attitűd pozitív, addig nálunk mindkettő negatív, mindkét esetben magas korrelációs együtthatóval.

Amennyiben a gazdasági helyzettel elégedettek arányát vizsgáljuk Magyarországon, Lengyelországban és az EU átlagában, a különbség első ránézésre is óriási. Lengyelországban a válság előtt a lakosság csaknem 50 százaléka gondolta úgy, hogy a nemzetgazdaság helyzete (nagyon) jó, de e mutató a válságban sem ment 30 százalék alá. Magyarországon viszont 2006 óta mindvégig 10 (nemegyszer 6) százalék alatt maradt ez az indikátor.

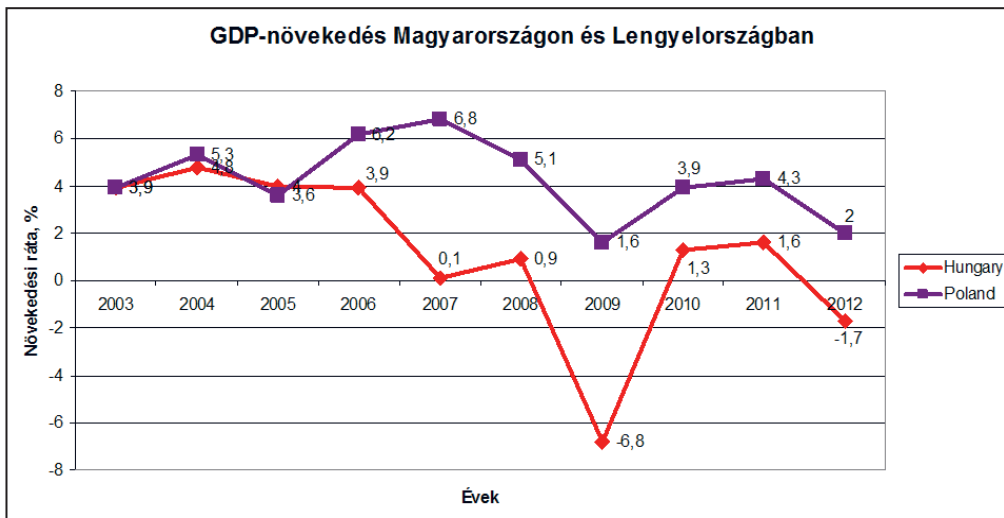
Magyarország és Lengyelország: ellentétes trendek

Az alábbiakban azt elemzem, hogy a belgazdasági helyzet megítélése közötti hatalmas különbséget Magyarország és Lengyelország között miként támasztják alá a gazdaság mutatói, vagyis a gazdaságról alkotott percepció egybevág-e a tényekkel. Valóban annyival jobb helyzetben van-e a lengyel gazdaság a magyarnál, mint ahogy azt a megítélésbeli adatok mutatják? Ha a csatlakozás óta eltelt csaknem tíz évet vizsgáljuk, akkor az egy

¹³ R -négyzet=0,3364.

főre jutó GDP alakulását tekintve az látszik, hogy Lengyelországban 2004 és 2011 között erős felzárkózás ment végbe: a GDP az uniós átlag 51 százalékáról 64 százalékra nőtt, miközben Magyarország ugyanezen időszak alatt lényegében stagnált, az egy főre jutó GDP szempontjából csupán 3 százalékponttal tudta megközelíteni az uniós átlagot (63-ról 66 százalékra nőtt ez a mutató). (Mivel Lengyelországban 2012-ben 2 százalékos növekedés volt, nálunk viszont 1,7 százalékos recesszió, ezért mára zárult az olló a két ország között, és a lengyelek is megelőzték minket az uniós felzárkózásban.) A növekedési ráták között megmutatkozó szakadék visszaigazolja az elmúlt évtized felzárkózó lengyelországi és lemaradó magyarországi trendjét (6. ábra).

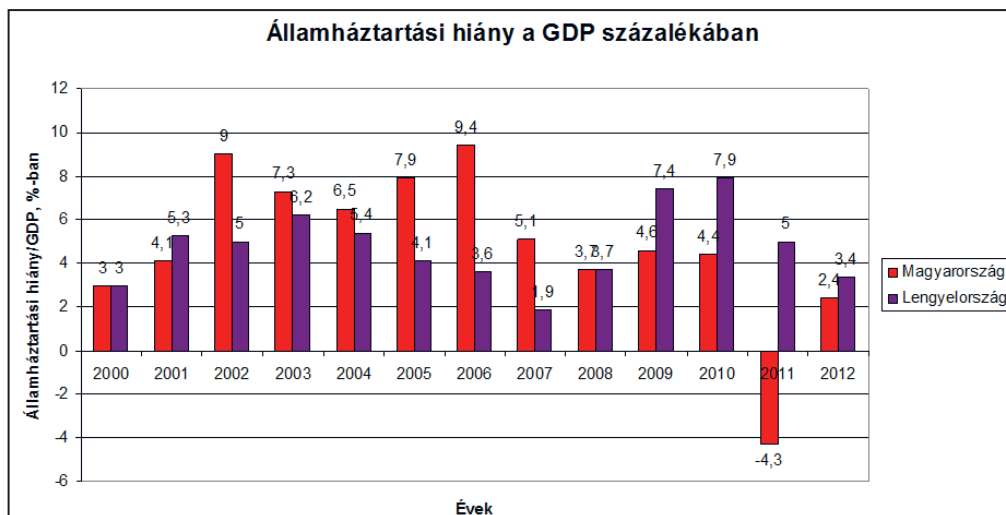
6. ábra

Forrás: Eurostat

Szintén szembeötlő a különbség a fiskális politikákat illetően. A két országban a válság előtt éppen ellentétes trendek rajzolódtak ki: 2004 és 2006 között Magyarországon erősen expanzív, a „jó idők” dacára anticiklikus, költsékező politika valósult meg (az államháztartás deficitje 6,5 százalékról 9,4 százalékra nőtt), míg Lengyelországban ugyanezen időszak alatt az államháztartási hiányt 5,4-ről 3,6 százalékra sikerült leszorítani (7. ábra). A válság előtti prudens, semleges, enyhén prociklikus fiskális politika ágyazott meg a lengyeleknél annak, hogy a krízis éveiben lehetőség volt a lazításra. A hiány 2009-ben és 2010-ben majdnem a GDP 8 százalékáig kúszott fel, ezzel is hozzájárulva ahhoz, hogy térségünk legnagyobb tagállama legyen az egyetlen olyan uniós ország, amely recesszió nélkül vészelt át az elmúlt öt esztendőn. Magyarországnak viszont éppen akkor kellett átállnia a költsékezőről a megszorító, prociklikus fiskális politikára, amikor a válság a legmélyebb volt: ez is hozzájárult az itteni 2009-es óriásrecesszióhoz.

7. ábra

Forrás: Eurostat

A mutatók tehát azt jelzik, hogy a lakossági percepciók nem „csalnak”: a kemény tények, a növekedési indikátorok hasonlóan nagy szakadékok jeleznek a két ország között, mint a megítélésbeli különbségek. A gazdasági helyzet megítélése mindkét országban magyarázza az unióval kapcsolatos vélekedés közötti különbségeket. A 2. táblázat az eltéréseket foglalja össze a gazdaságpolitika, az EU-val kapcsolatos politika és az unió megítélése szempontjából. Elemzésünk azt mutatja, hogy régióinkban a hazai gazdaságról alkotott percepció a politikai deklarációknál jobban befolyásolja az EU megítélését. Csak ezzel magyarázható, hogy a 2006 és 2007 között kormányzó, politikai deklarációiban durván EU-ellenes Kaczyński-kormány időszaka alatt is magas tudott maradni Lengyelországban az unió támogatottsága.

2. táblázat

Eltérések Magyarország és Lengyelország között a gazdaságpolitika, az EU-val kapcsolatos politika és az unió megítélése szempontjából

Kérdéskörök	Magyarország	Lengyelország
Gazdaságpolitika	A bizalmatlanság által katalizált ördögi körök rendszere (Muraközy 2012), éllovasból sereghajtó.	Pragmatikus gazdaságpolitika (Gyórfy 2012), az EU keleti sikerállama.
EU-politika	2010-ig a kikacsintások (gázvezeték-vita) ellenére jobbra EU-párti politikai deklarációk; 2010 után feszült EU–magyar viszony.	2006–2007-ben erősen EU-ellenes politikai deklarációk (Kaczyński-kormányzás), 2007 után EU-barát kabinet.
Az EU megítélése	Tartósan rossz.	Tartósan jó.

Forrás: Gyórfy (2012); Muraközy (2012); saját számítások

A magyar euroszkepticizmus térnyerése és kölcsönhatása a gazdaságpolitikával azzal a veszéllyel jár, hogy a Magyarország politikailag elszigetelődik, gazdasági szempontból pedig leszakad. Egy előrejelzés szerint az elkövetkező fél évtizedben Közép-Európa és Dél-Európa között zárul az olló, az előbbi felzárkózik, míg az utóbbi hanyatlani fog (Darvas 2012). A 2011-től 2014-ig terjedő hazai növekedési adatok és előrejelzések¹⁴ azt jelzik, hogy Magyarország nem tud majd lépést tartani a régióval.

Következtetések

Tanulmányomban a növekvő európai és magyar euroszkepticizmus okait és következményeit kívántam feltárni. Megállapításaimat hat pontban összegzem.

1. A válságban mind az unió egészében, mind pedig Magyarországon a mélypontra süllyedt az EU megítélése. Története során soha ennyire népszerűtlen nem volt az Európai Unió. A megítélés romlása nemcsak a krízis által leginkább sújtott periférikus országokban, hanem a hitelező centrumországokban is megfigyelhető. Míg a válság előtt Magyarországon az EU megítélése az egyik legrosszabb volt a közösségen belül, addig a krízis nyomán a magyar adat – európai összevetésben – immár nem számít kirívóan alacsonynak.
2. A közvélemény a válság során az európai integrációs folyamat fontos tényezőjévé vált; valószínűsíthető, hogy a közvélemény támogatottságának elnyerése nélkül nem fog menni sem a válságkezelés, sem az integráció mélyítése. Az integrációs folyamat kapcsán a közvéleménnyel mint gazdasági-politikai „szereplővel” számoló „posztfunkcionalista” elmélet tartósan érvényesül.
3. A növekvő, de „puha” magyar euroszkepticizmust az identitás alakulásával nem lehet magyarázni, hiszen az európai identitást vallók aránya a magyar társadalomban a csatlakozás óta nőtt. Nem kielégítőek azok a magyarázatok sem, amelyek pusztán utilitarista megfontolásokkal magyarázzák az unió népszerűtlenségét, hiszen hazánk az integráció egyik legnagyobb haszonélvezője. A csatlakozás utáni illúzióvesztés sem lehet igazi magyarázat, mert Magyarországon izmosabbá vált az euroszkepticizmus, mint sok más, velünk egy időben csatlakozott közép- és kelet-európai ország esetében.
4. A magyar euroszkepticizmus magyarázatához proxikat kell igénybe vennünk. Ilyen a közbeszéd alakulása, továbbá a 2010 óta, a kormányzat részéről megfigyelhető EU-ambivalencia, amely néha nyílt EU-ellenességbe csap át. És ilyen proxy az is, ahogyan a lakosság a nemzetgazdaság helyzetéről vélekedik, és az alapján von le következtetéseket az Európai Unióról.
5. Nemcsak nálunk, de Közép-Európában általában is erősen korrelál egymással a gazdasági helyzetről és az EU-ról való vélekedés – a lakosság a hazai gazdaságról alkotott képét vetíti ki uniós szintre, amikor az EU-ról véleményt formál. Magyarország és Lengyelország ennek a jelenségnek a két „végpontja”. Az „ördögi körök rendszere” és a pragmatikus gazdaságpolitika közötti különbség a gazdaság tényadataiból nyilvánvaló. Ebből következik az EU-politikai paradoxon: Közép-Európában még akkor is lehet EU-párti a közvélemény, ha vadul EU-ellenes a kormány, feltéve, ha sikeres a gazdaságpolitika.
6. A növekvő euroszkepticizmus távolítja hazánkat Európától. Magyarország divergálása az EU centrumától és tartós leszakadása Közép-Európától reális veszély.

¹⁴ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee1_en.pdf

Hivatkozások

- Anderson, C. J. (1998): *When in Doubt, Use Proxies*. Comparative Political Studies, Vol. 31, No. 5:569–601. Best, H. – Higley, J. (eds.): *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives*. Brill, Leiden–Boston:153–171. Böröcz József (2010): *The European Union and Global Social Change*. Routledge, London–New York.
- Carrubba, C. J. (2001): *The Electoral Connection in European Union Politics*. The Journal of Politics, Vol. 63, No. 1: 141–158. Darvas Zsolt (2012): *The Euros Crisis: Ten Roots but fewer Solutions*. <http://www.bruegel.org/publications/publication-detail/publication/755-the-euro-crisis-ten-roots-but-fewer-solutions/> Bruegel Institute, Brussels. Easton, D. (1967): *A System Analysis of Political Life*. John Wiley & Sons, London. EEAG (2013): *The EEAG Report on the European Economy*. CESifo, Munich. http://www.cesifo-group.de/ifoHome/policy/EEAG-Report/Archive/EEAG_Report_2013/eeag_2013_report.html
- Elster, J. (1995): *A társadalom fogaskerekei*. Osiris, Budapest. Eurobarometer (1993): Az Európai Unióval kapcsolatos közvélemény-kutatások http://ec.europa.eu/public_opinion/topics/euro_en.htm
- Fligstein, N. – Mara-Drita, I. (1996): *How to make a market: Reflections on the Attempt to Create a Single Market in the European Union*. American Journal of Sociology, Vol. 102, No. 1:1–33. Fligstein, N. (2008): *Euroclash*. Oxford University Press, Oxford–New York. Follesdal, A. – Hix, S. (2006): *Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik*. Journal of Common Market Studies, Vol. 44, No. 3:533–562. Friedman, A. (2007): *Perception: A Cognitive Sociological Approach*. Conference Paper:1–23. http://sociology.rutgers.edu/DOCUMENTS/conf_papers/Friedman_Asia.pdf
- Gabel, M. (1998): *Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories*. The Journal of Politics, Vol. 60, No. 2:333–354. Göncz Borbála (2010): *Perception of European Integration in Central and Eastern European countries*. In: Füstös László – Guba László – Szalma Ivett (eds.): *European Social Register 2010*. Hungarian Academy of Sciences, Budapest. Györfly Dóra (2012): *Bizalmatlanság és gazdaságpolitika*. In: Muraközy László (szerk.): *A bizalmatlanság hálójában. A magyar beteg*. Corvina, Budapest:56–82. Haas, E. (1958): *The Uniting of Europe: Political, Social and Economical Factors*. Stevens, London. Hodgon, G. (2006) *What are institutions?* Journal of Economic Issues, Vol. 40, No. 1:1–25. Hooghe, L. – Marks, G. (2001): *Multi-Level Governance and European Integration*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham–Boulder–New York–Oxford, Kindle Edition. Hooghe, L. – Marks, G. (2005): *Calculation, Community and Cues*. European Union Politics, Vol. 6, No. 4:419–443. Hooghe, L. – Marks, G. (2008): *Postfunctionalis Theory of European Integration*. British Journal of Political Science, Vol. 39, No. 1:1–23. Inglehart, R. (1970): *Cognitive Mobilization and European Identity*. Comparative Politics, Vol. 3, No. 1:45–70.
- Inglehart, R. (1990): *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, Princeton. Kahnemann, D. (2011): *Thinking Fast and Slow*. Farra Straus & Giroux, New York, Kindle Edition. Kovács Árpád (2013): *A magyar gazdaság 2013-ban*. PPT-prezentáció. http://www.mkt.hu/docs/2013-04-06-00-06-04-Kovacs_Arpád.pdf Laidi, Z. (2005). *La norme sans la force*. Sciences Po, Paris. Lengyel György – Blaskó Zsuzsa (2002): *Kik félnek az európai integrációtól?* In: *Társadalmi riport 2002*. Táarki, Budapest:404–420. Lengyel György (szerk.) (2008): *A magyar politikai és gazdasági elit EU-képe*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. Lengyel György – Göncz Borbála (2010): *A magyar EU-tagság a közvéleményben*. In: *Társadalmi R riport 2010*. Táarki, Budapest:527–548. Lengyel György – Ilonszki Gabriella (2010): *Hungary: Between Consolidated and Simulated Democracy*. In: Lannoo, K. (2013): *The Europe barometer points to stormy whether*. CEPS, Brussels. <http://www.ceps.be/book/europe-barometer-points-stormy-weather>
- Manners, I. (2002): *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?* Journal of Common Market Studies, Vol. 40, No. 2:235–258. McGovern, G. – Wallace, G. (1996): *Towards a European Regulatory State*. Journal of European Public Policy, Vol. 3, No. 4: 560–576. Moravcsik, A. (1991): *Negotiating the Single Market Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community*. International Organization, Vol. 45, No. 1:19–56.
- Muraközy László (2012): *A bizalmatlanságok rendszere*. In: Muraközy László (szerk.): *A bizalmatlanság hálójában. A magyar beteg*. Corvina, Budapest:7–36. Münch, R. (2000). *Nemzetállam, regionalizmus és világtársadalom*. In: Lengyel György – Nagy Beáta (szerk.): *Az európai integráció társadalmi feltételei és hatásai*. Aula, Budapest:71–98. Németh Anita – Tóth Szabolcs (2012): *Pillanatfelvétel az európai gazdasági kormányzás reformjáról*. Európai Tükör, Vol. 17, No. 2:24–38. North, D. (1990): *Institutions and the Performance of Economies Over Time*. E-book, saját letöltés. Megtalálható még: Ménard, C.

- Shirley, M. (eds.) (2008): *Handbook of New Institutional Economics*. Springer, Berlin:21–30.
- North, D. (1991): *Institutions*. Journal of Economic Perspectives, Vol. 5, No. 1:97–112.
- North, D. (2005): *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton.
- Political Capital (2013): *Nemzeti és/vagy politikai identitás?* Tanulmány:1–31.
- Rosta Miklós (2012): *Innováció, adaptáció és imitáció*. Aula, Budapest:139–151.
- Scharpf, F. (1988): *The Joint Decision Trap: Lessons from German Federalism and European Integration*. Public Administration, Vol. 66, No. 3: 239–278.
- Serricchio, F. – Tsakatika, M. – Quaglia, L. (2013): *Euro-scepticism and the Global Financial Crisis*. Journal Of Common Market Studies, Vol. 51, No. 1:51–64.
- Sólyom László (2013): *A hatalommegosztás vége*. Népszabadság, március 11.
- Szczerbiak, A. – Taggart, P. (2008): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euro-scepticism – Comparative and Theoretical Perspectives* Vol. 2. Oxford University Press, Oxford.